

УДК:37.016:502.

Даминова Инабат
п.и.к., доцент, ОшМПУ
Даминова Инабат
к.п.н., доцент, ОшГПУ
Daminova Inabat
c.p.s, docent, OshSPU

**ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫК БААЛУУЛУКТАРДЫ ТЕНОЛОГИЯЛЫК- ЭКОЛОГИЯЛЫК
БИЛИМ БЕРҮҮ СИСТЕМАСЫНДА КОЛДОНУУНУН ЖОЛДОРУ**

**ПУТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ
В СИСТЕМЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКО-ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

**WAYS OF USING ETHNOPEDAGOGICAL VALUES IN THE SYSTEM
OF TECHNOLOGICAL AND ECOLOGICAL EDUCATION**

Аннотация. Бүгүнкү күнү билим берүү системасы бир тараптан түзмө-түз технологиялык трансформацияга туш болуп, экинчи тараптан экологиялык кризистик шарттарга жооп катары жаратылыш-чөйрө менен улантуучу мамилени калыптандырууга милдеттүү. Мына ушул шартта, улуттук маданий баалуулуктар – тактап айтканда этнопедагогикалык баалуулуктар – билим берүү процессине интеграциялана турган жаңы жолдордун бири болуп саналат. Технологиялык-экологиялык билим берүү системасынын мааниси тууралуу сөз кылсак: экологиялык билим берүү – адамдын жана жаратылыштын ортосундагы байланыштын, экологиялык маданияттуулуктун калыптанышын максат кылат. STEM-методдор, санарип платформалар, заманбап лабораториялык жана практикалык иш-таануу ыкмалары – экологиялык билим берүүнүн натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүндүк берет.

Негизги сөздөр: экология, этнопедагогика, технология, трансформация, билим берүү, макал, баалуулуктар, ж.б.

Аннотация. Сегодня система образования, с одной стороны, сталкивается с прямой технологической трансформацией, а с другой – обязана формировать устойчивые отношения с природной средой в ответ на экологический кризис. В этом контексте национальные культурные ценности, а именно этнопедагогические ценности, являются одним из новых способов их интеграции в образовательный процесс. Если говорить о важности системы технолого-экологического образования, то экологическое образование направлено на развитие связи человека с природой, экологической культуры. Методы STEM, цифровые платформы, современные лабораторные и практические методы работы и познания позволяют повысить эффективность экологического образования.

Ключевые слова: экология, этнопедагогика, технология, трансформация, образование, пословицы, ценности и т. д.

Abstract. Today's education system, on the one hand, is facing direct technological transformation, and on the other, it is obliged to foster sustainable relationships with the natural environment in response to the environmental crisis. In this context, national cultural values, specifically ethnopedagogical values, are one of the new ways to integrate them into the educational process. Regarding the importance of technological and environmental education, environmental education is aimed at developing a connection between people and nature and an ecological culture. STEM methods, digital platforms, modern laboratory and practical methods of work and learning make it possible to increase the effectiveness of environmental education.

Keywords: ecology, ethnopedagogy, technology, transformation, education, proverbs, values, etc.

Киришүү

XXI кылымда билим берүү системасынын негизги тенденцияларынын бири — технологиялык жана экологиялык багыттагы билим берүүнүн айкалышы болуп калды. Бирок бул процессте улуттук өзгөчөлүктөр жана этнопедагогикалык баалуулуктар көп учурда артта калып жатат. Чындыгында болсо, этнопедагогикалык идеялар билим берүү мазмунунун гуманисттик жана руханий багытын камсыз кылат, ал эми технологиялык-экологиялык билим берүү заманбап дүйнөдө жашоого ылайык инсанды калыптандырууга шарт түзөт.

Белгилүү окумуштуу Г.Н.Волков этнопедагогиканы мындайча аныктаган: «Этнопедагогика – бул элдин педагогикалык маданиятын, анын салттарын, каада-салтын, тарбиялык тажрыйбасын изилдөөчү илим» [1]. Ошол эле учурда, этнопедагогика коомдун руханий өзөгүн сактап, баланын тарбиясында элдик тажрыйбаны, элдин турмуш философиясын колдонууга чакырат. Бул тарбиялык элементтерди заманбап технологиялык-экологиялык билим берүү менен айкалыштыруу – келечек муунду улуттук наркка жана глобалдык аң-сезимге ээ кылуунун негизги жолу болуп саналат.

Ар бир элдин рухий байлыгынын маңыздуу элементи болуп анын педагогикалык маданияты, дүйнөгө болгон көз караштары жана элдик тарбиянын тарыхый тажрыйбалары эсептелет [9]. Кыргыз элинин этнопедагогикалык баалуулуктары өзгөчө бай. Элдик тарбиянын негизинде жаратылыш менен гармонияда жашоо идеясы жатат. Кыргыз макалында: «Жер эне – ыйык, аны ыйык тут» деген сөз бекеринен айтылбайт. Бул түшүнүк экологиялык аң-сезимдин өзөгү болуп саналат. Демек, элдик тарбиядагы жаратылышка болгон мамиле, аны сактоо, ыйык тутуу түшүнүктөрү бүгүнкү экологиялык билим берүүнүн мазмунуна туура келет [2].

Этнопедагогикалык баалуулуктарды билим берүү системасына киргизүүдө бир нече факторлорду эске алуу зарыл. Биринчиден, бул тарбиялык-маданий багыттагы маалыматтардын мазмундук, методикалык жана технологиялык жактан интеграцияланышы. Экинчиден, экологиялык билим берүү менен айка-

лыштыруу аркылуу окуучуларды жаратылышты, айлана-чөйрөнү жана улуттук баалуулуктарды сактоого үйрөтүү.

Белгилүү педагог изилдөөчү Дивеева Г.В. жазгандай: «Мугалимдин этнопедагогикалык компетенциясын калыптандыруу улуттук маданиятты, салттарды терең түшүнүүнү, ошондой эле аларды заманбап билим берүү технологияларына адаптациялоону болжолдойт» [3]. Демек, этнопедагогикалык баалуулуктарды технологиялык жана экологиялык билим берүү менен айкалыштыруу биринчи кезекте мугалимдин компетенциясына байланыштуу. Бүгүнкү күндө билим берүүдө экологиялык темалар глобалдык деңгээлде приоритет болуп саналат. Экологиялык билим берүү – бул «адамдын жана жаратылыштын ортосундагы өз ара аракетти түшүнүүгө, экологиялык маданиятты жана жоопкерчиликти өнүктүрүүгө багытталган системалуу билим берүү процесси» деп аныкталат [4]. Бирок бул процессте этнопедагогикалык мазмун болбосо, билим берүү руханий негизин жоготот.

Изилдөөнүн материалдары жана методдору

Бул изилдөөнүн материалдык базасын этнопедагогика, экологиялык билим берүү, технологиялык билим берүү жана туруктуу өнүгүү концепциялары боюнча илимий булактар, нормативдик документтер жана кыргыз элинин салттуу маданий мурастары түздү. Изилдөөнүн методологиясы системалуу мамилеге, этнопедагогикалык анализге жана экологиялык билим берүүнүн интегративдик моделине негизделди. Илимий изилдөө теориялык-методологиялык талдоо, компаративдик талдоо, контент-талдоо, синтез жана моделдештирүү сыяктуу методдору колдонулду. Изилдөөдө алынган маалыматтар сапаттык талдоо ыкмаларынын негизинде интерпретацияланды.

Изилдөөнүн натыйжалары

Кыргыз элинин экологиялык маданияты тарыхый салттарда чагылат: көчмөндөрдүн мал чарбачылыгы жаратылыштын мыйзамдарын сактоо принцибине негизделген, жайыттарды кезектешип пайдалануу, сууну ыйык тутуу, айрым дарактарды жана тоолорду «жамандык болбосун» деп кыйбоо – булардын бардыгы экологиялык этиканын элдик формалары [2].

Ошондуктан, азыркы билим берүүдө бул салттуу түшүнүктөрдү технологиялык-экологиялык билим берүүнүн мазмунуна киргизүү зарыл. Мисалы, мектеп программаларында табиятты сактоо, жашыл технологиялар, энергияны үнөмдөө, калдыктарды кайра иштетүү темаларын этнопедагогикалык материалдар менен кошо окутса болот.

Экологиялык билим берүүнүн негизги максаты айлана-чөйрөгө аң-сезимдүү мамиле жасоочу жаш муундарды тарбиялоо. [8]

Этномаданият – бул механизм, анын жардамы аркылуу адам өз керектөөлөрүн канааттандырат. Этномаданият – көп кырдуу жана көп функциялуу кубулуш. [7]

Кыргыз Республикасында билим берүүнүн жаңы концепциясы — «Туруктуу өнүгүү жана экологиялык маданият» — жаратылыш менен адамдын гармониялуу мамилесин калыптандырууну көздөйт [5]. Бул концепцияга этнопедагогикалык компонентти кошуу улуттук өзгөчөлүктү сактоонун жана глобалдык экологиялык ойломго ылайыктап билим берүүнүн эффективдүү жолу болот. Технологиялык-экологиялык билим берүү системасында этнопедагогикалык баалуулуктарды колдонуу төмөнкү багыттарда жүзөгө ашырылышы мүмкүн. Биринчиси – мазмундук интеграция. Мисалы, биология сабагында жаратылыш кубулуштарын үйрөтүүдө элдик дүйнө таанымдагы түшүндүрмөлөрдү колдонуу: кыргыз элдик түшүнүгүндө суу, от, аба, жер – ыйык төрт стихия катары түшүндүрүлөт. Бул окуучуларда табиятка сый-урмат мамилени калыптандырат.

Экинчиси – методикалык деңгээлде колдонуу. Мугалимдер экологиялык сабактарда элдик оюндар, макал-ылакаптар, жомоктор, элдик ырлар аркылуу жаратылыш темасын ачып берсе болот. Мисалы, «Карагайдын ыры», «Жерди ыйык тут» сыяктуу элдик ырларды талдоо аркылуу экологиялык аң-сезим калыптанат.

Үчүнчүсү – технологиялык деңгээлде айкалыштыруу. Азыркы учурда санариптик билим берүү платформалары кеңири колдонулууда. Мисалы, виртуалдык экскурсияларды уюштуруу аркылуу окуучулар өз аймагындагы жаратылыш эстеликтерин онлайн изилдей алышат. Бул учурда этнопедагогикалык элемент катары ошол аймактагы элдик ула-

мыштар, тарыхый салттар, географиялык аталыштардын келип чыгышы жөнүндө маалыматтар кошо берилет.

Мисалы, билим берүү министрлигинин маалыматына ылайык, өлкөдө «Экологиялык билим берүү концепциясы» пилоттук негизде киргизилип жатат. Анын негизги максаты — экологиялык билимди ар бир деңгээлде киргизүү. Бирок бул иштин ийгиликтүү болушу үчүн улуттук мазмун, этнопедагогикалык баалуулуктар менен байланышы камсыз болушу керек. [5]

Төртүнчү – жергиликтүү экологиялык долбоорлорду этнопедагогикалык негизде уюштуруу. Мисалы, мектептерде «Жашыл муун» аттуу долбоорлорду өткөрүүдө окуучулар айылдын улуу адамдарынан жерди пайдалануу, көчөт отургузуу, мал жайлоо маданияты тууралуу маалымат алышат. Бул иш чаралар экологиялык билимди жандуу, практикалык жана маданий багытта берүүгө жардам берет [6].

Мындан тышкары, этнопедагогикалык баалуулуктарды экологиялык билим берүүдө колдонууда макал-лакаптардын ролу өзгөчө. Т. Асыкулов белгилегендей: «Макал-лакаптардын ичинде жаратылышка байланыштуу философиялык терең түшүнүктөр жатат. Алар экологиялык ой жүгүртүүнүн элдик формасы катары кызмат кыла алат» [6]. Мисалы, «Суу бар жерде – өмүр бар», «Жер энесин сактаган эл – өзү сакталат» деген макалдар экологиялык аң-сезимдин элдик үлгүсү.

Этнопедагогикалык баалуулуктарды технологиялык-экологиялык билим берүүгө киргизүүдө окуучуларда бир нече сапаттар калыптанат: – жаратылышка жана экологиялык көйгөйлөргө жоопкерчиликтүү мамиле;

– улуттук маданиятты, салт-санааны урматтоо;

– технологияны экологияга жана коомго пайда алып келүүчү максатта колдонуу;

– глобалдык жана локалдык экологиялык ой жүгүртүү.

Бул максатта билим берүү процессине STEM жана этнопедагогикалык ыкмаларды бириктирүү сунушталууда. Мисалы, окуучуларга энергияны үнөмдөөчү моделдерди (күн панелдери, жел генераторлору ж.б.) жасоону үйрөтүү менен катар, кыргыз элинин

табият менен байланышкан салттуу турмуш образын түшүндүрүү. Бул практикалык иш-чаралар аркылуу теория менен улуттук тажрыйба айкалышат.

Ошондой эле, мугалимдер үчүн атайын этнопедагогикалык-экологиялык модулдар иштелип чыгышы зарыл. Анда ар бир темада элдик педагогикалык мазмунду колдонуу жолдору көрсөтүлүшү керек. Мисалы, “Суу ресурстарын сактоо” темасында кыргыздардын суу тууралуу элдик түшүнүктөрүн (арыктарды тазалоо салты, булактарды коргоо) мисал катары берүү.

Кыскасы, этнопедагогикалык баалуулуктар менен технологиялык-экологиялык билим берүүнүн айкалышы бүгүнкү билим берүү процессин руханий жактан байытып, баланын инсандык өнүгүүсүн комплекстүү камсыз кылат. “Этноэкологиялык баалуулуктар жана алардын жаш муундарды тарбиялоодогу ролу-бул жөн гана салтка кайрылуу эмес, элдин этностук тамырына негизделген экологиялык маданиятты калыптандыруунун аң-сезимдүү зарылдыгы» [8]. Бул ой

этнопедагогикалык мазмунду экологиялык билим берүүнүн өзөгүнө айландыруунун маанисин көрсөтөт.

Корутунду

Изилдөө этнопедагогикалык баалуулуктарды технологиялык-экологиялык билим берүүгө интеграциялоо окуучулардын экологиялык аң-сезимин, жаратылышка жоопкерчиликти мамилесин жана улуттук маданиятты түшүнүүсүн күчөтөрүн көрсөттү. Кыргыздын салттык экологиялык тажрыйбасы – жаратылышты ыйык тутуу, сууну, жерди, жашылдыкты коргоо сыяктуу нарктар – заманбап STEM-технологиялар менен айкалышканда билим берүүнүн таасирдүүлүгү жогорулайт.

Кыскасы, этнопедагогикалык идеялар экологиялык билим берүүнүн мазмунун руханий жактан байытып, заманбап технологияларды маданий контекстте туура колдонууга шарт түзөт. Мындай интеграция туруктуу өнүгүүгө багытталган, маданияттуу жана экологиялык жоопкерчилиги жогору муунду калыптандыруунун натыйжалуу жолу болуп саналат.

Адабияттар

1. Kömleksiz, M., Alimbekov, A., Çelikbay, A. Açıklamalı eğitim terimleri sözlüğü : Kırgızca-Türkçe-Rusça-İngilizce. – Bışkek : Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 2002. – 1 t.
2. Волков, Г. Н. Этнопедагогика. — М. : Академия, 1999. — 284 с.
3. Акматова, Ч. Кыргыз этнопедагогикасында жаратылышка болгон мамиле. — Бишкек : КР ББМ, 2019. — 146 б.
4. Дивеева, Г. В. Формирование этнопедагогической компетенции учителя. — Казань : КФУ, 2021. — 220 с.
5. Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги. Экологиялык билим берүү концепциясы. — Бишкек, 2023. — URL: <https://edu.gov.kg>
6. (дата обращения: 12.06.2025).
7. Даминова, И. Этномаданий баалуулуктар — элдик тарбиялоонун булагы катары / И. Даминова // Вестник Ошского государственного педагогического университета имени А. Мырсабекова. — 2023. — № 2(22). — С. 12–16. — EDN: MTYSUW.
8. Заилова, Ж. Ж. Башталгыч класстын окуучуларынын экологиялык түшүнүктөрүн калыптандырууда окуп түшүнүү көндүмүнүн ролу / Ж. Ж. Заилова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. — 2023. — № 3. — С. 156–159. — DOI: 10.26104/NNTIK.2023.94.64.032. — EDN: VPLBIB.
9. Умарова, Р. Н. Пути воспитания девочек в кыргызской народной педагогике / Р. Н. Умарова // Известия ВУЗов Кыргызстана. – 2019. – № 3. – С. 140-142. – EDN OMQTBB.